

GÖROĞLU DESTANI'NDA KADIN VE AİLE İLİŞKİLERİ

Doç. Dr. Naile ASKER*

Öz: Eski Türklerde kadın hakları, aile bağları kutsal olacak kadar titizlik ve incelikte korunmuştur. Bunun en doğru ve gerçek örneklerini görmek için eski Türk destanlarına bakmamız yeterlidir. Destanlarımız bu ilişkileri anlatırken bağlı olduğu Türk boyunun genelini büyük bir aile olarak ele alır ve büyük aileden küçük aileye doğru bir yaklaşım sergiler. Burada hem olayların anlatım biçimine, hem şiir kısımlarının inceliğine göre kadına, aile bağlarına ve onlar arasındaki sosyal adalete verilmiş önem ve dikkat ön plana çıkmaktadır. Göçebe ve yarı göçebe yaşam tarzı içinde kadınlar ata biner, kılıç kuşanır, ok atar, ava çıkar. Köroğlu Destanı'nda da kadın hem bir eş, hem bir savaşçıdır. Bu daha çok destanın Doğu versiyonuna özgü varyantlarında görülmektedir. Batı versiyonunda yerleşik hayat tarzının etkisiyle kadın daha çok eve bağlıdır, eştir, dosttur ama yine de bazı epizotlarda alp kadın karakterine de rastlamak mümkündür.

Türkmen Göroğlu Destanı'nda birçok kadın kahraman yer alır. Bu kadınlar arasında alp kadın karakterleri de vardır ve hatta alp kadınlar bazen bir kolun başkahramanı seviyesine yükselmektedir. Bu kahramanların birçoğu başka memleketlerden Çandibil'e gelmiş ve bu elin gelini olmuştur. Destandaki kadın kahramanların başında Göroğlu'nun eşi Ağayunus Peri gelmektedir. Destan metinlerinde onun savaşçı yönü yer almamaktadır. Ama peri kızı olması nedeniyle sezgisel davranışları, geleceği görme yeteneği ile Göroğlu'na yardım etmekte ve ilham vermektedir. Ağayunus Peri olayların gidişatını hızlı ve düzgün kavramakla ve mantıklı kararlar almakla her zaman Göroğlu'nun maceralarına katılmaktadır. Hünkâr'ın kızı Servican daha çok Ağayunus Peri karakterine yakındır. O, olağanüstü yeteneklere sahip ve büyütülikle uğraşmaktadır.

Destandaki alp kadınlara Harmandeli, Gülayım, Tellihan, Aysoltan vb. kahramanları örnek gösterebiliriz. Onların arasında adına bir kol oluşturulmuş Harmandeli hem yığıtlığı hem de şair/ozanlığı ile meşhurdur. Bölge erkeklerine meydan okuyan, hem bilek gücünde hem de sazda/sözde yenilmeyen bu alp kadını Göroğlu da yenememiştir. Gülayım, Tellihan gibi alp kadınlar da eşi ile beraber savaşlarda kahramanlıklar gösteren karakterlerdir. Aysoltan, Göroğlu tarafından öldürülmüş kardeşi Bezirgen'in intikamını almak için Çandibil'e gelecek ve Göroğlu'yla savaşacak kadar cesur bir kadındır. Alp kadınların temel özelliklerinden biri de savaş meydanlarında kendini saklamak, erkek kıyafetleri ile yüzünü kapatarak savaşmaktır. Bu motifte fikrimizce İslam dininin etkisi kendini göstermektedir.

Bu bildiriye Göroğlu Destanı'nda kadın: Kadına biçilmiş alplık özellikleri, sosyal görevler, verilmiş değer vs. hakkında konuşulacaktır. Asırlar boyunca örf ve âdetlerimizde yaşatılmış ve

ORCID ID : 0000-0002-4723-1135

DOI : 10.31126/akrajournal.955624

Geliş tarihi : 21 Haziran 2021 / Kabul tarihi: 17 Temmuz 2021

*Doç. Dr. AMİA Folklor Enstitüsü.

bazıları günümüze kadar gelmiş aile ve akrabalık ilişkileri destandan örneklerle anlatılacak, kahramanların aile bağları üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Göroğlu destanı, kadın, aile, Türkmen, gelenek, destan, kahraman

WOMEN AND FAMILY RELATIONS IN KOROGHLU EPIC

Abstract: Women's rights and family ties in ancient Turks were preserved as strictly and gracefully as to be sacred. To see the most accurate and real examples of this, it is enough to look at the old Turkish epics. While describing these relationships, our epics presents the Turkish tribe to which it belongs as a large family and take an individual approach from large family to small family. Here, both according to the narrative style of the events and the fineness of the poetry parts the importance and attention that is given to women, their family ties and social justice among them come to the fore. In a nomadic and semi-nomadic lifestyle, women ride horses, use swords, shoot arrows and go hunting. In Koroghlu Epic, the woman is both a wife and a warrior. This is mostly seen in variants specific to the Eastern version of the epic. In the western version, with the influence of the established lifestyle, women get more attached to home, she is a wife and friend, but it is still possible to see a warrior female character in some episodes.

There are many female heroes in the Turkmen Goroghlu Epic. There are also warrior female characters among these women, and even warrior women sometimes rise to the level of protagonists of a branch. Many of these heroes came to Chandibil from other countries and became the bride of this land. Aghayunus Peri, wife of Goroghlu, is one of the leading female heroes in the epic. Her warrior side is not included in the epic texts. But since she is a fairy girl, she helps and inspires Goroghlu with her intuitive behavior and her ability to see the future. Aghayunus Peri always participates in Goroghlu's campaigns by understanding the course of events quickly and properly and making rational decisions. Hunkar's daughter Servican is more close to the character of Aghayunus Peri. She has extraordinary abilities and is engaged in witchcraft.

Heroes such as Harmandeli, Gulayım, Tellihan, Aysoltan are also model to the warrior women in the epic. Among them, Harmandeli is famous for both her valor, poetry, profession of ashug and one of the branches is called after her. Even Goroghlu has not been able to defeat this warrior woman who defies the men of the region, both in wrist strength and in saz and word. Daring women like Gulayım and Tellihan are also characters who show heroism in battles with their husbands. Aysoltan is a woman brave enough to come to Chandibil and fight Goroghlu to avenge her brother Bezirgen, who was killed by Goroghlu. One of the main characteristics of warrior women has been to hide covering their faces on the battlefields and fight by wearing men's clothes. In our opinion, the influence of Islam religion manifests itself in this motif.

In the article, the woman in Goroghlu Epic: valor and warrior characteristics, social duties, value given to women, etc. will be explained. Family and kinship relationships that have lived in our customs and traditions for centuries and survived until today will be explained with examples from the epic, and family relations will be emphasized.

Key Words: Goroghlu epic, woman, family, Turkmen, tradition, epic, hero

Giriş

Eski Türk topluluklarında kadın hakları, aile bağları kutsal olacak kadar titizlik ve incelikle korunmuştur. Bunun en doğru ve gerçek örneklerini görmek için eski Türk destanlarına bakmamız yeterlidir. Destancılık geleneğinde anne-oğul/kız, baba-oğul, karı-koca, kardeşler, yeğen-kuzen ilişkilerine önemli yer ayrılmıştır. Destanlarımız bu ilişkileri anlatırken bağlı olduğu Türk

boyunun genelini büyük bir aile olarak ele alır ve büyük aileden küçük aileye doğru bir yaklaşım sergiler. Burada hem olayların anlatım biçimine, hem şiir kısımlarının inceliğine göre kadına, aile bağlarına ve onlar arasındaki sosyal adalete verilmiş önem ve dikkat ön plana çıkmaktadır. Göçebe ve yarı göçebe yaşam tarzı içinde kadınlar ata biner, kılıç kuşanır, ok atar, ava çıkar. Dede Korkut Destanı'nda, bunun birebir örnekleri görülmektedir. Destan kahramanlarından Bamsı Beyrek evleneceği kızın böyle vasıflara sahip olmasını özetler, babasından ona böyle bir kız almasını ister: "Baba bana bir kız alıver ki, ben yerimden kalkmadan o kalkmış olsun, ben karaçuk atıma binmeden o binmiş olsun, ben hasmıma varmadan o bana baş getirsin. Baba bana böyle kız alıver." (Kitab-i Dede Korkut, 2004: 57).

"Eski Türk toplumunda özgür olan ve Asya Hunlarından beri ata binip ok attığı, top oynama, güreş gibi zor spor türlerinden istifade ettiği, ...savaşlara katıldığı tespit edilen, namus ve haysiyetine düşkünlüğü yabancı kaynaklarda özellikle kaydedilen Türk kadını itibar sahibi olup savaşta düşman eline geçmesi büyük zillet sayılırdı." (Kafesoğlu, 2012: 220-221).

Köroğlu Destanı'nda da kadın hem bir eş, hem bir savaşçıdır. Bu daha çok destanın Doğu versiyonuna özgü varyantlarında görülmektedir. Batı versiyonunda yerleşik hayat tarzının etkisiyle kadın daha çok eve bağlıdır, eştir, dosttur, ama yine de bazı epizotlarda alp kadın karakterine de rastlamak mümkündür. Göçebe boylarda kadının en büyük özelliği kahramanlık ve analık duyguları olduğu hâlde Türkmen Göroğlu Destanı'nda bunlardan başka kadın daha farklı olarak konukseverlik ve ev kadınlığı bakımından da değerlendirilmiştir.

Türkmen Göroğlu Destanı'nda birçok kadın kahraman yer alır. Bu kahramanların birçoğu başka memleketlerden Çandıbil'e gelmiş ve bu bölgenin gelini olmuştur. Göroğlu Destanı'nda kadınlara yaklaşım her zaman zarif ve naziktir. Genel olarak bakıldığında Türkmen toplumunda bunun örneklerine her zaman rastlamak mümkündür. Seyyahların eserlerinde de Türkmenler arasında kadının yeri ve rolü hakkında yapılmış gözlemlerde ilginç bilgileri görmekteyiz. Bu seyyahlardan biri olan V. Curtis'e göre Türkmen erkekleri kadınlarına çok nezaketli ve ince davranıyorlar. Bu kadınlar yüzünü kapatmadan toplum içinde dolaşabilen ve serbest şekilde erkeklerle muhabbet eden yegâne Müslüman kadınlardır. Üzerlerinde çok miktarda gümüşten süs eşyaları bulunur, saçlarına da gümüş zincirler bağlarlar. Baş örtüleri genellikle gümüş pullarla süslenir, gümüş başlık-tolga şeklinde baş giysisi de kullanılmaktadır. Bir Türkmen kadını üstünde ne kadar fazla gümüş taşırsa, onun eşi de o kadar varlıklı demektir (Curtis, 1911: 60).

A. Vambery de Türkmenler arasında erkeklerin kadınlar üzerinde üstünlüğünü görmediğini, aksine onların eşit haklara sahip olduklarını kaydeder. O,

Türkmen toplumunda gözlemlerine dayanarak kadınlara verilen değer hakkında şöyle yazar: *“Türkmenler arasında kaldığım sürede bana en fazla etki eden husus, onların ailelerine gösterdikleri sevgi, nezaket ve özellikle kadınlara olan saygılarıydı. Ben yalnız kadınların aile içinde erkeklerle beraber haklara sahip olduklarına değil, fakat aynı zamanda özellikle yaşlı kadınların, geleneksel bir miras olarak bütün halk arasında çok büyük itibar sahibi olduklarına tanık oldum.”* (Vambery, 2009: 293).

1. Ağayunus Peri

Türkmen Göroğlu Destanı'ndaki kadın kahramanların başında Göroğlu'nun eşi Ağayunus Peri gelmektedir. Destan metinlerinde onun savaşçı yönü yer almamaktadır. Ama peri kızı olması nedeniyle sezgisel davranışları, geleceği görme yeteneği ile Göroğlu'na yardım etmekte ve ilham vermektedir. Ağayunus Peri olayların gidişatını hızlı ve düzgün kavramakla ve mantıklı kararlar almakla her zaman Göroğlu'nun mecaralarına katılmaktadır.

“Dost ve danışman mahiyetindeki kadın tiplmesi dinin aksine olarak halkın kadına duyduğu saygıyı yansıtır. Buna göre kahraman Yunus'un düşüncelerine değer verir ve düşmana karşı sefere veya oğlunu aramaya, yiğitleri için gelin bulmaya giderken eşinin razı olmadığı bir işi görmez. Asil kadın sadece dostlarına karşı da saygı ve sevgi ile yaklaşır. Hepsinden önemlisi ise kahramanın yokluğunda Yunus, Göroğlu'nun yiğitleri ile Çandabil'deki hayatı yönetir. O, kahramanın yakın dostu, oğul dedikleri Ayvaz'ı da büyütür. ... Yunus Göroğlu'nun sadık eşi ve en iyi yardımcısıdır. Bu akıllı kadın, bahadır kocasını ince ve yürekten bir aşkla sarar.” (Gariyev, 2007: 153).

Türkmen varyantlarında Ağayunus Peri, destanın ikinci kolu olan Göroğlu'nun evliliği kolundan en son kola kadar baş kahramanın yanındadır. Cihan Padişah'ının kızı Ağayunus Peri, Göroğlu ile evleninceye kadar Kaf Dağı'nda (Köyi Kap) oturmakta ve 360 periye hükmetmektedir.

Ağayunus Peri'nin destandaki mantıklı ve akıllı rolü inkâr edilemez. Göroğlu ve yiğitleri üzerinde onun ciddi bir etkisi ve kontrolü vardır. Göroğlu'nun danışmanıdır, olayları doğru değerlendirmekte ve düzgün kararlar almaktadır. Göroğlu onun söylediklerine uymadığı zaman mutlaka pişman olur. Bunun destanda birkaç yerde örneklerine rastlamaktayız. Kempir, Harmandeli, Göroğlu ve Balı Bey kollarındaki maceralara başlamak için yaşlı kadın rolüne ihtiyaç duyulmuştur. Her üç kolda da Ağayunus Peri, Göroğlu'nu bu maceralardan vazgeçirmek istemiş, onu dinlemeyen kahraman ise sonunda ya yenilmiş, ya aldatılmış ya da çeşitli zorluklarla karşılaşmıştır. Kempir kolunda Göroğlu'nun Çandabil'e getirdiği yaşlı kadının bir felaketin habercisi olduğunu söyler ama Göroğlu onu dinlemez. Harmandeli kolunun birçok varyantında Ağayunus Peri yaşlı kadının getirdiği haberdan dolayı Göroğlu'nun Rum

ülkesine gitmesini istemez. Onu dinlemeyen Göroğlu bu seferden yenik döner. Göroğlu ve Balı Bey kolunun farklı varyantlarında ona mektup getiren kadının hilesini anlayan Ağayunus, Göroğlu'dan karıyı öldürmesini ister. Ama Göroğlu bu sözleri ciddiye almaz ve mektupta gösterilen yere giderek tuzağa düşer.

2. Alp Kadınlar

Destandaki alp kadınlara Harmandeli, Gülayım, Tellihan, Aysoltan vb. kahramanları örnek olarak gösterebiliriz. Gülayım ve Tellihan gibi alp kadınlar da eşi ile beraber savaşlarda kahramanlıklar gösteren karakterlerdir. Destanın Bezirgan kolunda yer alan başka bir alp kadın da Aysoltan'dır. Aysoltan, Göroğlu tarafından öldürülmüş kardeşi Bezirgan'ın intikamını almak için Çandıbil'e gelecek ve Göroğlu'yla savaşacak kadar cesur bir kadındır. Bezirgan'ın bacası Aysoltan, kardeşinin intikamını almak için erkek elbisesi giyerek Çandıbil'e gelir. Göroğlu ile yüzyüze savaşırken hem mızrak, hem kılıç, hem de güreş mücadelesinde üstünlük kazanır. Alp kadınların bir temel özellikleri de savaş meydanlarında kendini saklamak, erkek kıyafetleri ile yüzünü kapatarak savaşmaktır. Bu motifte fikrimizce İslam dininin etkisi kendini göstermektedir. Tebdil-i kıyafet etmek alp kadınların kendini belli etmemek için uyguladıkları bir yöntem olarak anlaşılmaktadır.

“Doğu ve Batı destanlarında bahadır kadın tipi ayrıntılı işlenmiştir. Rus destanlarında Polyanitsa, Yunan mit ve destanlarında Amazon, güney Slav halklarında Gayduk, Türk halklarında Alp-kız olarak adlandırılmaktadır. Bu alp kadın tipleri, çoğu anlatıcıların bahadır kadın tiplerini yaratmak için geleneksel bir kurala bağlı kaldıklarını kanıtlamaktadır. Hatta tarihte adı geçen yönetici kadınların yaptıklarını anlatan tarihî destanlarda da arkaik kahramanlık destanlarındaki bu kuralların kullanıldığını görmek mümkündür.” (Temur, 2012: 132).

Göroğlu Destanı'ndaki kadınlar arasında alp kadın karakterleri çoktur ve hatta alp kadınlar bazen bir kolun başkahramanı seviyesine yükselmektedir. Onların arasında adına bir kol oluşturulmuş Harmandeli hem yiğitliği hem de şair/ozanlığı ile meşhurdur. Bölge erkeklerine meydan okuyan, hem bilek gücünde hem de sazda/sözde yenilmeyen bu alp kadını Göroğlu da yenememiştir. Harmandeli, Müslüman Doğu'daki kadınların hayatından çok daha farklı bir hayat tarzına sahiptir. Aslında babası Arslan Bey onun böyle büyümesini ve yaşamasını istemiştir. Harmandeli niyazlarla doğmuştur. Babası erkek çocuk istemiş, ama Allah ona kız evladı vermiştir. Harmandeli mektebe gitmiş, eğitim almıştır. Aynı zamanda bir yiğit gibi talim almış ve savaş sanatının tüm inceliklerini öğrenmiştir. 14 yaşında babasından kendine bir bağ ve saray istemiş, 40 kızla burada yaşamağa başlamıştır. 19-20 yaşında ana-babası onu evlendirmek istemiş ve bu konuda onun niyetinin ne olduğunu sormuş-

lar. Harmandeli evlenmek istediği adamı şöyle tarif etmiştir: “Benimle gürüşsin, üstün gelsin, atışsın, beni yensin. Böyle biri olursa ben onunla evlenirim.”

Harmandeli'nin bu isteğinden sonra babası Arslan Bey Köhne Ürgenc, Tagta, Dördgöl, Yuharı Ürgenc, Çarçev ve çevresine tellallar gönderir. Tellallar pazarlarda, meydanlarda ilan etmeye, gürüşmeye pehlivan, atışmaya bahşşı şair aramaya başladılar. Öz gücüne ve yeteneğine güvenen insanlar Harmandeli ile mücadelede yeniliyor ve yurtlarına dönüyorlardı. Kısa bir süre sonra Harmandeli'nin savaş sanatı ve şairlik yeteneği hakkında efsaneler çevre bölgelere yayılır. Bundan sonra Harmandeli onunla gürüşecek ve atışacak güçte birinin kalıp kalmadığını öğrenmek ister. Yaşlı falcı kadın Göroğlu hakkında bilgi verir ve onunla mücadelede yalnız onun kazanabileceğini söyler. Bunu duyan Harmandeli kadını, Göroğlu'nun peşinden gönderir. Ağayunus Peri bu seferin uğursuz olacağını sezgilediği için Göroğlu'nun gitmesini istemez. Mutlaka gitmek istiyorsa önce Âşık Aydın'ın fikrini öğrenmek gerektiğini söyler. Göroğlu, Ağayunus Peri'nin sözlerine önem vermez ve Harmandeli ile mücadele yapmak için onun yanına gider. Gergin mücadelede Göroğlu yenilir, bu ona çok zor gelir. Gizlice Çandibil'e dönen Göroğlu genç ve yetenekli iki yiğidini alarak tekrar Harmandeli'nin yanına döner. Her iki yiğit de yenilir ve onlar geri dönerler.

Her yerden ümidini kesen Göroğlu Âşık Aydın'ın yanına giderek ona çırak olur. Burada olağan dışı olaylar meydana gelir. Âşık Aydın bir rüya görür ve bütün çıraklarından rüyayı yorumlamayı ister. Göroğlu ve diğer çıraklar rüyayı yorumlayamazlar. Rüyasını Kerem adlı çırak doğru yorumlar ve Harmandeli'nin onları beklediğini söyler. Bundan memnun kalan Âşık Aydın, Kerem'le beraber Harmandeli ile mücadele yapmak için sefere çıkar. Bir yaşlı adamla bir gencin geldiğini gören Arslan Bey buna çok kızar ve onları kapıdan kovar. Göroğlu o gece bir rüya görür ve üstadının zor durumda olduğunu anlayarak yardım için yola çıkar. Arslan Bey, Göroğlu'dan korkarak Kerem'in kızı ile mücadele yapmasına razı olur. Harmandeli Kerem'in yiğitlikten daha çok bahşılığını ve irticalen söz söyleme yeteneğini beğenir ve onun bir tarikata bağlı olduğunu anlar. Onlar Kerem'in evine dönerler ve Kerem'le Harmandeli'nin düğününü yaparlar (Göroğlu, 1941: 453-514).

Göroğlu'nun bir kızın peşinden gitmesi, sefere çıkması destan metinlerinde sık olarak karşılaştığımız bir durumdur. Ama onun kızla gürüşmek ve atışmak için gitmesi destanın hem Doğu, hem de Batı versiyonuna özgü metinlerde nadir rast geldiğimiz bir durumdur. Herhangi bir kızı Çenlibel'e/ Çandibil'e getirmek için Köroğlu/Göroğlu mücadele yapmış: bazen dövüşmüş, bazen hileye başvurmuştur. Ama o, kızı götürmek için engel olan düşmanlarla mücadele etmiştir. Hiçbir metinde kahraman kız kendisi ile mücadele etmemiştir.

“Kız neden Köroğlu’nu bırakıyor ve onunla yarışmakta amacı nedir? Cevap sadedir: Bazı varyantlarda (örneğin Özbek) Türkmen kahramanı eşlerinden ayrı olarak Yunus adlı bir eşi daha vardır. Fakat belki bu ilk eşi değildir. Çamlıbel’in sahibi olan düşünceli kahramanın kendisini uzak ve tehlikeli seferlere atarak yiğitleri ve akrabaları için gelinler bulması çok önemlidir. O, Ayvaz için Şah Leke’nin kızı Gülruh’u Gürcistan’dan, amcası Gencim için Arap feodalı Reyhan’ın kızı Bibican’ı getirir. İranlı Bezirgan’ın bacısını yiğit Taymaz’la evlendirir. Köroğlu’nun genç âşık Kerem’e yardım etmesi ve onu savaşçı Harmandeli ile evlendirmesi bu sebeble şaşırtıcı değildir.” (Garıyev, 2007: 143).

Bu kolun bir başka özelliği de Göroğlu’nun âşıklık geleneği içinde yer almasıdır. Başka kollarda da rastladığımız Âşık Aydın aynı zamanda çok büyük itiram gösterilen bir tarikat piri. Göroğlu, Âşık Aydın’ın yanında bir süre eğitim alsa da sonunda buna sabrı yetmez ve işi yarıda bırakır. Herhâlde halk kendi kahramanının başarılarını sadece savaş meydanında görmek ister. Diğer taraftan ise Göroğlu’nda piri Hazreti Ali tarafından verilmiş olağanüstü güçler arasında şairlik yeteneği de mevcuttur.

“Türk destanlarında kadın kahramanlar merkezde yer almaktan daha çok, esasen, tamamlayıcı bir rol oynarlar. Bunun istisnası gibi Karakalpakların Kırk Kız ve Türkmenistan’daki Harmandeli Destanlarını örnek olarak göstermemiz mümkündür. Bu destanlarda alp tipli kadın kahramanlar hadiselerin merkezinde yer alır ve olağanüstü güçleri, savaşma yetenekleri ile dikkat çekerler.” (Koç, 2017: 151). Bütün bunları dikkate alırsak, Göroğlu’nun Harmandeli kolunda tüm alanlarda yenilmiş ve pasif durumda gösterildiğini söyleyebiliriz.

Harmandeli kolundaki Âşık Aydın karakteri, Göroğlu Destanı’nda bahşı, âşık, âşıklık geleneği hakkında ilginç bilgiler verilmektedir. Aslında destan kahramanı olmasının yanı sıra Âşık Aydın, real yaşayan insan olmuş ve bahşılar tarafından Türkmen bahşılarının piri olarak kabul edilmiştir. Destana dâhil olunması ise bahşılarının ona olan sonsuz ihtiramı ve sevgisinin sonucundadır. Destandaki karakteri de yine tarikat içinde bir geleneğe bağlı olarak gösterilmiştir. Âşık Aydın bir evliya olarak gösterilir, hakkında “üstüne peygamber gölgesi düşmüştür” rivayeti yapılır. Onun görünmez olma, aniden bir yerde peyda olma gibi olağanüstü güçleri ve gökten indiği söylenen bir dutarı (saz) vardır. Türkmen destanlarında herhangi bir kahraman bahşılık sanatını öğrenmek istese hep Âşık/Âşık Aydın’ın yanına gider ve ona çıraklık eder.

Göroğlu da söz sanatında yenildiği için onun yanına gitmiştir. Aslında Harmandeli kolunun başında Ağayunus Peri eşine Âşık Aydın’dan ders almasını, sanatın sırlarına vakıf olmadan Harmandeli’nin yanına gitmemesi gerektiğini söylemişti. Ama destanın üslubuna uygun olarak bütün yenilgilerden sonra

Göroğlu Âşık Aydın'ın yanına gitmeğe mecbur kalmıştır. Göroğlu, Âşık Aydın'a adının Rövsen olduğunu ve onun çırağı olmak istediğini bildirir. Âşık Aydın ona "gelene gel demek var, git demek yoktur" der. Bu şekilde Göroğlu bir süre Âşık Aydın'ın evinde yaşamış, her gün tandırda yakmak için odun getirmek görevini almıştır. Burada kaldığı sürede sanatın sırlarını öğrenmeye başlar. Bazı varyantlara göre vuruşmayı, savaşmayı, at üstünde seferlere çıkmayı özer, bazı varyantlarda ise bahşılık etmeye, hatta Âşık Aydın ile toylara, düğünlere gitmeye başladığından bahsedilir.

Göroğlu Destanı'nın alp kadınlarından biri de Gülayım ve Erhasan kolunda yer alan Gülayım'dır. Bu kolda Göroğlu'nun manevi oğlu Erhasan'a ve Erzurum şahının kızı Gülayım'a bade verilmiştir. Onlar birbirlerini rüyada görüp âşık olurlar. Erhasan, Gülayım'ı bulmak için Erzurum'a gelir ve Gülayım'ı kaçıır. Gülayım'ın babasının ordusu onları takip eder. Ağır savaşta Erhasan yaralanır, Gülayım bu durumda paniğe kapılmaz. Önce dağ çiçeklerini ezerek merhem hazırlar ve Erhasan'ın yarasını sarar. Bundan sonra onun zırhlı elbisesini giyer ve orduya karşı savaşmaya başlar. O sırada Göroğlu yetişir ve onları kurtarır. Daha sonra Çandibel'de Göroğlu Erhasan ve Gülayım'a düğün yaparak onları evlendirir (Görogly, 2012: 569-618).

Bu süjeleri ile Gülayım ve Erhasan kolu Kitab-i Dede Korkut Destanı'nın Kanlı Koca oğlu Kanturalı boyuna, Gülayım ise Selcan Hatun'a benzer. Bundan başka, Türkistan (Karakalpak) destanı olan Kırk Kız Destanı'nda da buna benzer süjeler yer alır. Kırk Kız Destanı'nda da alp kadın kahramanının adı Gülayım'dır. Gülayım, bu destanda Nogay bölgesinde yaşayan Allahyar adlı bir zengin beyin kızıdır. Allahyar Bey'in altı oğlu ve bir kızı vardır. Altı erkek kardeşin pasif olarak rol aldığı destanda tek kız kardeş olan Gülayım, kırk alp kızla beraber kendilerine ait bir mekânda yaşar ve savaş sanatının sırlarını öğrenir. Gülayım, yiğit bir savaşçı olur ve bu sırada ülkesi Kalmıkların istilasına uğrar. Gülayım, kırk savaşçı alp kızla birlikte düşmanları takip eder. Altı erkek kardeşi korkar, savaşa girmez ama Gülayım'ın sevdiği adam olan Arslan Bey, Gülayım'la beraber savaşır. Gülayım savaşta Kalmık hanını öldürür, halkını esaretten kurtarır. Daha sonraki maceralarda o kırk alp kızla beraber bu sefer Nadir Şah'a karşı mücadele verir (Uygur, 2003: 252-253).

"Başka bir ciddi kaşif yine savaş yıllarında anlatıcı Kurbanbay jırau (1957-ci ilde öldü) tarafından daha önceler hiç kimsenin bilmediği 20000 mısradan oluşmuş Kırk Kız epik poeması idi. Hikâyede kırk kızdan ibaret destenin önderi olan ve halkı yad ellilerin işgalinden kurtaran yiğit, güzel Gülayım'ın kahramanlığından bahsolunur. Gülayım hikâyesinde Orta Asya'nın birçok bölgesinde bilinen kadim "kızlar şehri" hikâyesi yansımıştır. Ama hikâyeye yansıyan tarihî olaylar yeteri kadar sonraki döneme aittir ve orada (birçok Orta Asya eposları gibi) XV-XVIII. yüzyılda baş vermiş Kalmık sa-

vaşlarından, aynı zamanda Fars fatihi Nadir Şah'ın (Nadir Şah, kırmızı türban giyindikleri için kızılbaş adlananların hükmdarı idi) 1740 yılında Harezm'i istila etmesinden bahsedilmiştir.” (Жирмунский, 1974: 17).

3. Şahzade Kadınlar

Türkmen varyantlarında Çandıbil'de yaşayan kadınların çoğunluğu, başka ülkelerden getirilmiş Göroğlu'nun manevi evlatları, akrabaları ile veya kırk yiğitlerden herhangi biri ile evlendirilmiş kızlardır. Bu kadınlar kendi ülkelerinde şah veya han kızlarıdır. Bunlara Gülenam, Gülrüh, Bibican, Servican, Gülayım, Gülşirin, Tellihan vb. kadın karakterlerini örnek verebiliriz.

Gülenam Reyhan, Arap'la evlendirilmiş fakat Arabistan'a ulaşmadan kaderin cilvesiyle Çandıbil'e gelip çıkmıştır. O, sonra Cığalı Bey'in oğlu, Göroğlu'nun amcası Mömin'le evlendirilmiştir. Mömin, Hünkâr tarafından öldürüldükten sonra Gülenam bir süre daha Cığalı Bey ve küçük Rövsen'le yaşamıştır. Rövsene hiçbir gün ona anasızlığı hissettirmemiş ve gençlik yıllarına kadar ona annelik etmiştir. Destanda çok büyük rolü olsa da sakin, daha çok ev kadınlığı ile ön plana çıkan bir karakterdir. Göroğlu'nun gençlik yıllarında Reyhan Arap, Gülenam'ın yerini öğrenmiş ve onu Arabistan'a kaçırmıştır. Göroğlu, onu geri getirmek için peşinden gitse de Gülenam artık geri dönmeyin anlamsız olduğunu bildirmiş ve dönmek istememiştir. Buna cevap olarak Göroğlu, Reyhan Arap'ın dünya güzeli kızı Bibican'ı Çandıbil'e getirmiş ve amcası Gencim'le evlendirmiştir.

Padişah kızı Gülrüh, Övez'le evlidir. Gürcistan'da kızıl 'altın' tahtta oturan Gülrüh hem güzel hem de yiğittir. Hünkâr'ın kızı Servican da kahraman kadınlardan biridir. Servican daha çok Ağayunus Peri karakterine yakındır. O, olağanüstü yeteneklere sahiptir, tılsım ilmine vakıftır ve büyücülükle uğraşmaktadır. Servican Çandıbil'e gelerek kırk yiğitten biri olan Mirim ile evlenir. Arzılum (Erzurum) şahının kızı Tellihan da destandaki alp kadınlardan biridir. Göroğlu'nun manevi oğlu Erhasan'ı sevmiş ve Çandıbil'e gelmiştir. Tellihan, Arzılum'dan gelirken onları takip eden orduyla Erhasan'la beraber savaşır. Erhasan yorulup güçten düşünce Tellihan, yüzünü kapatarak onun elbiselerini giymiş ve silahlarını alarak üç gün savaşmıştır.

Sonuç

Türk halklarının ve onlara komşu halkların sözlü edebiyatında önemli bir yeri olan Köroğlu Destanı yayıldığı coğrafya bakımından bir Avrasya destanıdır. Çeşitli varyant ve metinler genel anlamda iki büyük versiyon şeklinde analiz edilmektedir. Bu versiyonlar Hazar Denizi'nin doğusu ve batısı olarak bölünür. Hazar Denizi'nin doğusunda yayılmış varyantların daha erken kaynaklar olması konusunda birçok bilim insanı hemfikirdir. Doğu versiyono-

nunun bir başka özelliği de daha fazla mitolojik ve dinî unsur ve karakterlerin metinlerde yer almasıdır. Doğu versiyonuna bağlı varyantlar Türkmenler arasında da yayılmış ve özel bir epos mirası şeklini almıştır. Makalede Türkmen varyantlarındaki kadın ve aile ilişkilerine değinilmiştir. Genel olarak destan metinlerindeki kadınların vasıflarına, başkahramanın yanında ya da karşısında yer almasına, onun hayatındaki yerine vs. bir bakış atılmıştır. Baş kahramanın hayat arkadaşı, eşi, danışmanı, en iyi dostu, sırdaşı olarak Ağayunus Peri'nin yeri belirlenmiştir. Ağayunus Peri ikinci koldan itibaren destana girmiş ve Göroğlu'nun ölümüne, yani son kola kadar onun yanında olmuştur. İlk kolun esas kadın kahramanı ise Rövsen'i büyüten, kör, yaşlı kayınbabasına hizmet eden, Kırat'ın doğumuna vesile olan, sessiz ve pasif görünse de çok büyük görevi üstlenen Göroğlu'nun annesi niteliğindeki Gülenam'dır. Sonraki kollarında destana çeşitli kadınlar girmiştir. Bunların bir kısmı Çandibil'de kalmış ve Göroğlu'nun büyük ailesinin üyesi olmuştur. Destanın kadınlarını analiz ederken alp kadın karakterine de rastlanmaktadır ki, bu da eski kahramanlık destanlarına özgü bir durumdur. Buradan da destanın çok eski rivayetleri bünyesinde barındırdığı görülmektedir. Varyantlarda menfi kadın karakterler de yer almıştır, ama bunlar epizodik rollerdedir. Bu kadınlara yaşlı, büyücü, kurnaz kadınlar örnek olarak gösterilebilir. Kadınlar bir araçtır ve destanda onlar, herhangi bir düşman Göroğlu'na karşı kullanılmıştır.

KAYNAKÇA

- Curtis, W., (1911); *Turkestan The Heart of Asia*, Newyork, Hodder & Stoughton George H. Doran Company.
- Gariyev, B., (2007); *Türk Dünyasında Köroğlu Anlatmaları* / çev. F. Türkmen, M. Duranlı, F. Rahmankul. Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gülayım ve Erhasan, (2012); *Görogly* / Çapa Tayyarlan Alimova, M. Aşgabat. Türkmen devlet Neşiryat Gulluğı, 569-618.
- Xarmandeli, (1941); *Görogly: Türkmen Halk Eposı* / tertibe salan A. Gowşudow; M. Köşäyev'in redaksiyası bilen. Aşgabat, Türkmen devletneşr, s. 453-514.
- Kafesoğlu, İ., (2012); *Türk Milli Kültürü*, İstanbul, Ötüken Yayınları.
- Kitabı Dede Qorqud*, (2004), Bakı, Önder Neşriyyatı.
- Koç, Y. (2017); "Banu Çiçek'ten Gülcemal'e Alp Kadın Tipinin İzleri", *Jurnal of Turkish Language and Literature*. №3(2), 147-154.
- Temur, N., (2012); *Manas Destanı'ndaki Tipler Üzerine Bir İnceleme*, Ankara, Kurgan Edebiyat Yayınları.
- Uygur, C. V., (2003); "Karakalpak Edebiyatında Kadın", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 13, 251-280.
- Vambery, A. (2009); *Bir Sahte Derviş'in Orta Asya Gezisi* / çev. A. Semipa, İ. Abdulhalim, haz. N. A. Özalp, İstanbul, Bayrak Matbaası.
- Жирмунский, В. (1974); *Тюркский героический эпос: избранные труды*. Ленинград, Наука Ленинградское отделение.